

УДК 378.091.12.011.3-051:316.4/.77

Лілік Ольга

ORCID 0000-0002-5187-1944
Researcher ID GQB-0015-2022

Доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри української мови і літератури,
Національний університет
«Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка
(м. Чернігів, Україна) E-mail: lilik8383@ukr.net

Бивалькевич Леонід

ORCID 0000-0002-5500-416X
Researcher ID AAO-3658-2020

Кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри загальнотехнічних дисциплін та креслення,
Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка
(м. Чернігів, Україна) E-mail: manofmystery@ukr.net

ФОРМУВАННЯ В МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ЗДАТНОСТІ ДО СОЦІАЛЬНОЇ РЕФЛЕКСІЇ ЗАСОБАМИ ТРЕНІНГУ

Мета статті – з'ясувати особливості формування в майбутніх учителів здатності до соціальної рефлексії засобами навчального й музично-фізичного тренінгів.

Методологія. Об'єктивність і вірогідність результатів дослідження забезпечувалася системним підходом до аналізу зазначеної проблеми. У процесі науково-дослідницької роботи застосовано низку методів дослідження, зокрема: аналіз психологічної й педагогічної літератури з проблеми дослідження для вивчення стану досліджуваної проблеми; порівняльно-зіставний – для вивчення поглядів різних науковців на порушену проблему; систематизації й узагальнення – для формулювання висновків. Окрім того, застосовано метод спостереження за учасниками освітнього процесу під час проведення тренінгів, опитування й анкетування для визначення їхньої ефективності, а також ставлення здобувачів вищої освіти до цієї форми організації освітнього процесу.

Наукове дослідження передбачало оптимальне поєднання положень кількох методологічних підходів, зокрема: компетентнісного як підґрунтя для реформування освітньої галузі на сучасному етапі; діяльнісного, що передбачає залучення майбутніх учителів до активної діяльності під час тренінгів; аксіологічного для визначення особливостей формування ціннісно-світоглядних орієнтирів майбутніх учителів, усвідомлення ними значення соціальної рефлексії для ефективної комунікації з учасниками освітнього процесу.

Наукова новизна. Уперше теоретично обґрунтовано потенціал навчального й музично-фізичного тренінгів для формування в майбутніх учителів здатності до соціальної рефлексії.

Висновки. З'ясовано, що соціальна рефлексія – це спрямованість суб'єкта на відображення, усвідомлення й розуміння уявлень інших людей про вчителя і його діяльність, здатність сприймати чужі і транслювати свої емоції, оцінювати ставлення людей один до одного і передбачати поведінкові реакції інших людей. Визначено, що на сьогодні однією із найбільш ефективних технологій формування в майбутніх учителів здатності до соціальної рефлексії є тренінг, зокрема його навчальний та музично-фізичний різновиди. Метою таких тренінгів є стабілізація психічних функцій, формування здатності управляти своїм психічним станом; розвиток позитивного мислення, стресостійкості; мобілізація психічних та фізичних можливостей; прагнення зрозуміти інших суб'єктів освітнього процесу й досягати високих результатів у різних сферах життєдіяльності.

Ключові слова: соціальна рефлексія, заклад вищої освіти, навчальний тренінг, музично-фізичний тренінг, майбутні учителі.

Постановка проблеми в загальному вигляді, її зв'язок із теоретичними і практичними завданнями. На сьогодні предметом наукових досліджень стають не тільки пізнавальні й інструментальні аспекти діяльності вчителів, а передусім психологічні механізми й ціннісно-мотиваційні фактори, що є запорукою її ефективної й успішної професійної діяльності, а також дають змогу налагоджувати взаємини з іншими суб'єктами освітнього процесу. Ця проблема актуалізувалася на сучасному етапі, в умовах російсько-української війни, дистанційного навчання, коли чимало здобувачів переживають кризові стани й потребують особливого підходу з боку педагогів. Відповідно, особливого значення набуває здатність вчителів до соціальної рефлексії, яку розглядають як процес ретельного та глибокого осмислення всіх дій та вчинків, запланованих чи ні [2], як здатність вести діалог з самим

собою стосовно власних дій [3]. Дослідники наголошують, що необхідно привчити до рефлексії кожного вчителя, щоб сформувати в нього критичне мислення, здатність об'єктивно оцінювати власні вчинки, які можуть перешкоджати ефективній взаємодії [9], а також готовність розуміти настрої й почуття здобувачів освіти, колег, інших учасників освітнього процесу. Це актуалізує необхідність вивчення практичних шляхів формування в майбутніх учителів здатності до соціальної рефлексії в умовах освітнього процесу педагогічних закладів вищої освіти, а також відбір ефективних методів і технологій.

Аналіз основних досліджень і публікацій з порушеної проблеми. На сьогодні феномен соціальної рефлексії вивчали Davis S. E., Dargusch J. M., Karpov A. V., Schon D. тощо. До проблеми формування здатності до соціальної рефлексії в середовищі закладів вищої освіти зверталися О. Лілік, Л. Бивалькевич, Ю. Перинський у своїх попередніх публікаціях. Тренінг як форма організації освітнього процесу був схарактеризований у публікаціях О. Білінова, С. Кудіна, Л. Бивалькевича. Проте ці дослідження мають спорадичний характер і не охоплюють усіх аспектів проблеми, а отже, на сьогодні бракує цілісного й системного дослідження, пов'язаного із формуванням у майбутніх учителів здатності до соціальної рефлексії.

Формулювання мети статті. Мета дослідження – з'ясувати особливості формування в майбутніх учителів здатності до соціальної рефлексії засобами навчального й музично-фізичного тренінгів.

Висвітлення процедури теоретико-методологічного та/або експериментального дослідження із зазначенням методів дослідження. Об'єктивність і вірогідність результатів дослідження забезпечувалася комплексним і системним підходом до аналізу зазначеної проблеми. У процесі науково-дослідницької роботи застосовано низку методів дослідження, зокрема: аналіз психологічної й педагогічної літератури з проблеми дослідження для вивчення стану досліджуваної проблеми; порівняльно-зіставний – для вивчення поглядів різних науковців на порушену проблему; систематизації й узагальнення – для формулювання висновків. Окрім того, застосовано метод спостереження за учасниками освітнього процесу під час проведення тренінгів, опитування й анкетування для визначення їхньої ефективності, а також ставлення здобувачів вищої освіти до цієї форми організації освітнього процесу.

Наукове дослідження передбачало оптимальне поєднання положень кількох методологічних підходів, зокрема: компетентнісного як підґрунтя для реформування освітньої галузі на сучасному етапі; діяльнісного, що передбачає залучення майбутніх учителів до активної діяльності під час навчальних тренінгів; аксіологічного для визначення особливостей формування ціннісно-світоглядних орієнтирів майбутніх учителів, усвідомлення ними значення соціальної рефлексії для ефективної комунікації з учасниками освітнього процесу.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Розглядаючи поняття «соціальна рефлексія», науковці (Davis S. E., Dargusch J. M.) мають на увазі спрямованість суб'єкта на відображення, усвідомлення й розуміння уявлень інших людей про викладача і його діяльність, здатність сприймати чужі і транслювати свої емоції, оцінювати ставлення людей один до одного і передбачати поведінкові реакції інших людей [2]. Спираючись на це визначення в процесі дослідження, наголосимо, що соціальна рефлексія – це творчий процес, що відбувається з урахуванням характерних особливостей розвитку самосвідомості особистості. Під час соціальної рефлексії вчитель ідентифікує себе в певних навчально-виховних ситуаціях, у засобах і методах педагогічного впливу, реакціях на поведінку студентів, застосуванні певних комунікативних стратегій і так з'ясовує ефективність власного професійного спілкування [8]. У контексті досліджуваної проблеми доцільно також схарактеризувати рівні сформованості й етапи формування соціальної рефлексії. Д. Шон (Schon D.) виділив два рівні рефлексії, а саме: рефлексія над дією та рефлексія в дії. Рефлексія над дією пов'язана з роздумами до й під час освітнього процесу; рефлексія в дії передбачає практику рефлексії, яка виникає після навчання [9].

У межах рефлексії на дію дослідники (Strampel K., Oliver R.) виділяють три форми. Перша пов'язана із отриманням інформації про ситуацію та з'ясуванням причин її виникнення, вивченням досвіду й ознайомленням із найкращою практикою розв'язання проблеми. Це найнижчий рівень рефлексії, який можна спостерігати не завжди. Друга форма – це «цілеспрямована», «навмисна» або «діалогічна» рефлексія, яка пов'язана із переоцінюванням досвіду та використанням попередніх знань для критичного аналізу ситуації. Цей етап рефлексії – це «процес пошуку, що означає розуміння та застосування нових знань» [10]. «Діалогічна рефлексія виникає, коли суб'єкт робить крок назад, розглядаючи, вивчаючи та аналізуючи проблему на основі попередніх знань, поточної ситуації чи досвіду, щоб створити можливі альтернативні рішення» [10]. Дослідники наголошують, що на цьому рівні рефлексії відбувається заміна панівних концепцій новими, вивчення альтернативних гіпотез і рішень та пошук практичних шляхів розв'язання проблеми. Третя форма має найбільш «критичний» характер, вона пов'язана із пошуком аналогій у соціальному, політичному та культурних контекстах, які впливають на викладачів і студентів, їхню освітню діяльність.

А. В. Карпов (A. V. Karpov) [4], розглядаючи зміст поняття рефлексії, розрізняє три основні її види: ситуаційну, ретроспективну й перспективну. Так, ситуаційна рефлексія виявляється в самоконтролі поведінки людини в певній ситуації, осмисленні її елементів, аналізі співвідношення своїх дій із ситуацією відповідно до мінливих умов. Така рефлексія виражається в обмірковуванні викладачем своєї діяльності, розгортанні процесів ухвалення рішення, схильності до самоаналізу в певних комунікативних ситуаціях. Ретроспективна рефлексія виявляється в прагненні до аналізу вже виконаної в минулому діяльності та подій, що відбулися. Така рефлексія виражається в періодичності й тривалості аналізу та оцінювання викладачем своєї реакції на певну подію і поведінки в конкретній професійній ситуації. Перспективна рефлексія виявляється у співвідношенні аналізу майбутньої діяльності чи поведінки з

плануванням, прогнозуванням ймовірних результатів; моделюванні певної професійної ситуації; «прокручуванні» власних реакцій на можливі варіанти розвитку подій. Основними характеристиками такої рефлексії є детальне планування поведінки, орієнтація на майбутнє [4].

Науковці (R. Kemp, G. Eichsteller) визначили шість етапів соціальної педагогічної рефлексії (the FEIALA model), як-от: перший етап – факти (короткий опис того, що суб'єкт робив або що спостерігав, і пояснення того, чого він намагався досягти); другий етап – ефект (яким був ефект (емоційний, фізичний, соціальний) від дії, як це змусило почуватись суб'єкта); третій етап – фактори впливу (що стало причиною дії, що спонукало суб'єкта до діяльності (попередній досвід, прочитані матеріали)); четвертий етап – аналіз (чи досягнув суб'єкт того, чого прагнув досягти; чи міг би він зробити це якимось інакше; що б сталося, якби він зробив це по-іншому); п'ятий етап – навчання (чого навчила дія та роздуми про неї, чи змінить суб'єкт свою поведінку, якщо так, то як саме); шостий етап – дія (що суб'єкт робитиме в майбутньому для впровадження набутих знань і досвіду) [5].

Дослідники наголошують, що ефективність формування здатності до соціальної рефлексії зумовлена передусім методами й технологіями, які застосовуються викладачами закладів вищої освіти в межах освітнього процесу. Вважаємо, що одним із найбільш ефективних є навчальний тренінг (від англ. to tren – навчатися, тренувати), який на сьогодні є однією з сучасних технологій підготовки чи підвищення кваліфікації вчителів у системі освіти, метою якої є оволодіння новими знаннями, розширення професійного досвіду, розвиток навичок співпраці та конструктивного спілкування [1]. Тренінгові форми навчання передбачають опанування знань не в готовому вигляді, а в результаті активної взаємодії учасників, і, на відміну від традиційних форм навчання, спрямовані на активізацію всього потенціалу людини.

О. Блінов зазначає, що в процесі тренінгів важливо дотримуватися низки правил, зокрема: використання принципів групової роботи (активність учасників, партнерське спілкування тощо), застосування активних методів групової роботи (інтерактивні ігри та групові дискусії), аналіз групової динаміки, створення ефективної просторової організації для проведення занять тощо [1]. Зазначена форма організації освітнього процесу сприяє формуванню й усвідомленню мотивів для особистісного й професійного розвитку, кращому розумінню учасниками власного внутрішнього світу, допомагає зрозуміти власні емоції і почуття, осмислити сформовані стереотипи, навчає ефективних моделей поведінки в професійній сфері. У процесі виконання тренінгових вправ майбутні вчителі мають змогу обіграти проблемні життєві та професійні ситуації, знайти ефективні варіанти їх розв'язання.

Метою наших навчальних тренінгів було формування в майбутніх учителів здатності до соціальної рефлексії. Відповідно, було визначено такі основні завдання цих тренінгів, як-от: 1) сприяння усвідомленню учасниками власного професійного Я, прийняття себе в професії; 2) навчання учасників подолання професійних труднощів і проблем; 3) керування своїм особистісним і професійним розвитком; 4) сприяння професійно-творчому становленню майбутнього вчителя.

Ці завдання мають розв'язуватися за допомогою рефлексії та вербалізації учасниками їхніх життєвих та професійних цінностей та принципів; аналізу переваг та недоліків різних професійних ролей; відпрацювання навичок професійного спілкування; формування в педагога позитивної «Я-концепції»; виконання професійно-творчих завдань; гармонізації емоційного стану.

На сьогодні вже доведено позитивний вплив музично-фізичного тренінгу на психоемоційний стан студентів, зокрема констатовано, що використання ефективних сучасних науково обґрунтованих оздоровлювальних немедикаментозних методів корекції за умови одночасного використання раціональної системи комплексної діагностики психоемоційного стану студентів дає змогу збільшити діапазон компенсаторних можливостей організму на тлі максимального обсягу й інтенсивності психоемоційних навантажень та сприяє підвищенню стійкості індивіда до стресових факторів [6]. Інтегрований музично-фізичний тренінг є системою вправ, що спрямовує людину до самої себе і формує навички саморегуляції [7]. Музично-фізичний тренінг доцільно застосовувати в навчальній діяльності, яка є фактором ризику щодо підвищення психоемоційного напруження [6].

Варто зазначити, що музично-фізичний тренінг охоплює три етапи. Завдання першого етапу: навчитися м'язовому і психічному розслабленню (релаксації). Завдання другого етапу – розвиток і вдосконалення важливих для навчальної діяльності та життя якостей – упевненості, спокою, зосередженості, уміння долати труднощі тощо. Завдання третього етапу – узагальнення отриманих знань, умінь і навичок з саморегуляції.

Особливість музичної складової тренінгу полягала в тому, що студентам були представлені фольклорні музичні інструменти (із власної колекції Л. М. Бивалькевича): діджеріду (походженням з Австралії), берімбау (походженням із Бразилії), дарбук (походженням із Єгипту), дощовиця (походженням із країн латинської Америки) тощо. Такий підбір музичних інструментів обумовлений тим, що фахівці в області музикотерапії відзначають їх благотворний вплив на здоров'я і рекомендують застосовувати за умови підвищення показників психоемоційного напруження, артеріального тиску, зниженні концентрації уваги [6].

У фізичній частині тренінгу використовувалися вправи на релаксацію й дихальні психотехніки. Очікуваний підсумковий результат музично-фізичного тренінгу – стабілізація психічних функцій: зосередженості уваги, уміння управляти своїм психічним станом (саморегуляція); розвиток позитивного мислення, стресостійкості; мобілізація психічних та фізичних можливостей в ситуації «тут і зараз»; прагнення досягати високих результатів у будь-яких сферах життєдіяльності [6].

Аналіз наукових джерел і досвід практичної діяльності з організації і проведення тренінгів для майбутніх учителів дають підстави для висновку, що ефективність їхнього впливу на формування в

здобувачів освіти здатності до соціальної рефлексії зумовлена інтенсивним та інтерактивним характером цієї технології, її практичною спрямованістю, окрім того, навчальний і музично-фізичний тренінги виховують у майбутніх фахівців спрямованість на самопізнання й розуміння інших.

Висновки і перспективи подальших досліджень. З'ясовано, що соціальна рефлексія – це спрямованість суб'єкта на відображення, усвідомлення й розуміння уявлень інших людей про викладача і його діяльність, здатність сприймати чужі і транслювати свої емоції, оцінювати ставлення людей один до одного і передбачати поведінкові реакції інших людей. Визначено, що на сьогодні однією із найбільш ефективних технологій формування в майбутніх учителів здатності до соціальної рефлексії є тренінг, зокрема його навчальний та музично-фізичний різновиди. Метою таких тренінгів є стабілізація психічних функцій, формування здатності управляти своїм психічним станом; розвиток позитивного мислення, стресостійкості; мобілізація психічних та фізичних можливостей; прагнення розуміти інших суб'єктів освітнього процесу й досягати високих результатів у будь-яких сферах життєдіяльності.

Перспективи подальших досліджень убачаємо в апробуванні інших технологій і методів формування готовності майбутніх учителів до соціальної рефлексії в умовах освітнього процесу закладів вищої освіти.

References

1. Блінов О. Особливості організації проведення психологічного тренінгу. *Вісник. Збірник наукових статей Київського міжнародного університету. Серія: Психологічні науки*. 2008. № 12. С. 9–23.
Blinov, O. (2008). Osoblyvosti orhanizatsii provedennia psykholohichnoho treninhu [Peculiarities of the organization of psychological training]. *Visnyk. Zbirnyk naukovykh statei Kyivskoho mizhnarodnoho universytetu. Serii: Psykholohichni nauky – Bulletin. Collection of scientific articles of Kyiv International University. Series: Psychological sciences*. 12. 9–23.
2. Davis S. E., Dargusch J. M. Feedback, Iterative Processing and Academic Trust – Teacher Education Students' Perceptions of Assessment Feedback. *Australian Journal of Teacher Education*. 2015. №40 (1). P. 176–191.
Davis, S. E., & Dargusch, J. M. (2015). Feedback, Iterative Processing and Academic Trust – Teacher Education Students' Perceptions of Assessment Feedback. *Australian Journal of Teacher Education*, 40(1), 176–191.
3. Denha N., Lilik O., Boyko T., Yudenok V. Psychological and Pedagogical Conditions and Means of Development of Professional Reflection of Teachers in the System of Methodical Work. *BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience*. 2021. №12(1). P. 67–87.
Denha, N., Lilik, O., Boyko, T., & Yudenok, V. (2021). Psychological and Pedagogical Conditions and Means of Development of Professional Reflection of Teachers in the System of Methodical Work. *BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience*, 12(1), 67–87.
4. Karpov A. V. Reflexivity as a mental property and the technique of its diagnosis. *Psychological Journal*. 2003. Т. 24. № 5. P. 45–57.
Karpov, A. V. (2003). Reflexivity as a mental property and the technique of its diagnosis. *Psychological Journal*. Т. 24, № 5, 45–57.
5. Kemp R., Eichsteller G. Social-Pedagogical-Reflection-The-FEIALA-Model.pdf. URL: <http://www.thempra.org.uk/wp-content/uploads/2016/11/Social-Pedagogical-Reflection-The-FEIALA-Model.pdf>. (дата звернення: 12.05.2022).
Kemp, R. & Eichsteller, G. (2016). Social-Pedagogical-Reflection-The-FEIALA-Model.pdf. Retrieved from: <http://www.thempra.org.uk/wp-content/uploads/2016/11/Social-Pedagogical-Reflection-The-FEIALA-Model.pdf>.
6. Кудін С. Ф., Бивалькевич Л. М. Аналіз впливу інтегрованого музично-фізичного тренінгу на психоемоційний стан студентів. URL: <https://www.didactics.od.ua/libraryfile/v2/2KSBL.pdf>. (дата звернення: 16.05.2023).
Kudin, S. F., Byvalkevych, L. M. (2021). Analiz vplyvu intehrovanoho muzychno-fizychnoho treninhu na psykhoemotsiyniy stan studentiv [Analysis of the influence of integrated musical and physical training on the psycho-emotional state of students]. Retrieved from: <https://www.didactics.od.ua/libraryfile/v2/2KSBL.pdf>.
7. Кудін С. Ф. Особливості формування культури саморегуляції у майбутніх учителів фізичного виховання. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки*. 2015. Вип. 130. С. 205–208.
Kudin, S. F. (2015). Osoblyvosti formuvannia kultury samorehuljatsii u maibutnix uchyteliv fizychnoho vykhovannia [Peculiarities of the formation of a culture of self-regulation among future teachers of physical education]. *Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu. Serii: Pedahohichni nauky – Bulletin of the Chernihiv National Pedagogical University. Series: Pedagogical sciences*. 130. 205–208.
8. Лілік О. О., Бивалькевич Л. М., Перинський Ю. Є. Вплив соціальної рефлексії на професійне спілкування викладача педагогічного закладу вищої освіти. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка*. 2022. Вип. 18 (174). С. 129–136.
Lilik, O. O., Byvalkevych, L. M., Perynskyi, Yu. Ye. (2022). Vplyv sotsialnoi refleksii na profesiine spilkuvannia vykladacha pedahohichnoho zakladu vyshchoi osvity [The influence of social reflection on the professional communication of a teacher of a pedagogical institution of higher education]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Chernihivskiy kolehium» imeni T. H. Shevchenka – Bulletin of T. H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium»*. 18 (174). 129–136.

9. Schon D. *Educating the Reflective Practitioner: Towards a New Design for Teaching and Learning in the Professions*. San Francisco, Jossey-Bass, 1987.
 Schon, D. (1987). *Educating the Reflective Practitioner: Towards a New Design for Teaching and Learning in the Professions*. San Francisco, Jossey-Bass.
10. Strampel K., Oliver R. Using Technology to Foster Reflection in Higher Education. *Providing Choices for Learners and Learning*. Proceedings Ascilite Singapore, 2007. P. 973–982.
 Strampel, K., & Oliver, R. (2007). Using Technology to Foster Reflection in Higher Education. *Providing Choices for Learners and Learning*. Proceedings Ascilite Singapore.

Lilik O.

ORCID 0000-0002-5187-1944
 Researcher ID GQB-0015-2022

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
 Professor of the Department of Ukrainian Language and Literature,
 T. H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium»
 (Chernihiv, Ukraine) E-mail: lilik8383@ukr.net

Byvalkevych L.

ORCID 0000-0002-5500-416X
 Researcher ID AAO-3658-2020

PhD in Pedagogical Science, Associate professor,
 Associate professor of Department of General Engineering and Drawing,
 T. H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium»
 (Chernihiv, Ukraine) E-mail: manofmystery@ukr.net

FORMATION OF THE ABILITY TO SOCIAL REFLECTION IN FUTURE TEACHERS BY MEANS OF TRAINING

The purpose of the article is to find out the peculiarities of the formation of the ability to social reflection in future teachers by means of educational and musical and physical training.

Methodology. The objectivity and reliability of the research results was ensured by a comprehensive and systematic approach to the analysis of the specified problem. In the process of research work, a number of research methods were applied, in particular: analysis of psychological and pedagogical literature on the research problem to study the state of the researched problem; comparative – to study the views of different scientists on the problem raised; systematization and generalization – for formulating conclusions. In addition, the method of observing the participants of the educational process during trainings, surveys and questionnaires was used to determine their effectiveness, as well as the attitude of higher education seekers to this form of organization of the educational process.

The scientific study provided for an optimal combination of the provisions of several methodological approaches, in particular: competence as a basis for reforming the educational sector at the current stage; activity, which involves the involvement of future teachers in active activities during educational trainings; axiological to determine the features of the formation of future teachers' value and worldview orientations, their awareness of the importance of social reflection for effective communication with participants in the educational process.

Scientific novelty. For the first time, the potential of educational and musical-physical trainings for the formation of the ability to social reflection in future teachers is theoretically substantiated.

Conclusions. It was found that social reflection is the subject's focus on reflection, awareness and understanding of other people's ideas about the teacher and his activities, the ability to perceive other people's emotions and broadcast their own emotions, evaluate people's attitudes towards each other and predict other people's behavioral reactions. It was determined that today one of the most effective technologies for the formation of the ability to social reflection in future teachers is training, in particular its educational and musical-physical varieties. The purpose of such trainings is stabilization of mental functions, formation of the ability to manage one's mental state; development of positive thinking, stress resistance; mobilization of mental and physical capabilities; the desire to understand other subjects of the educational process and to achieve high results in any spheres of life.

Keywords: social reflection, institution of higher education, educational training, musical and physical training, future teachers.

Стаття надійшла до редакції 26.06.2023 р.

Рецензент: доктор педагогічних наук, професор С. В. Грищенко